

ח. אפשרויות-הצלה שלא נוצלו, ושהוכשלו

וכאן אנו עומדים אחוזי תהייה ותמהון: האומנם היה ביכולתן של מעצמות-הברית להגיש עזרה מהירה ממשית לעם היהודי שנידון להשמדה, ולא הגישו? האומנם היו דרכים, הזדמנויות וסיכויים להצלת היהודים הקלוקלים למנות, ולא נוצלו או נדחו, ואף הוכשלו?

כדי להוכיח, כי אכן היה בידי מעצמות העולם להציל, ולא הצילו, כי אכן רובצת עליהם אשמה כבדה, נביא עובדות אחדות מהמאבק המר הנואש שנאבקו היהודים בארצות החופש, מעבר למיתרס, למען הצלת מיליוני אחיהם, אשר חדשים רבים ואף שנים היו מפרפרים בצפוני הטורף הנאצי. העובדות הללו מראות, כי אמנם תוכנו כמה תכניות-הצלה ברורות ומפורטות, גם סומנו נתיבות לפעולות-הצלה מוגבלות, וגם צוינו דרכים להצלה המונית, להצלה בממדים הולמים את היקף האסון. עם עיבוד התכנית הללו הובאו בחשבון תנאי המלחמה הכללית, וכל אשר הוצע, הוצע מתוך ראייה אכזרית של המציאות. כמה מן ההצעות הומצאו לא רק לקא-בינטים של שליטי העולם, אלא הובאו גם לפני דעת-הציבור הרחב. בברית טניה ובארצות-הברית נמצאו דוברי מצפון, שאם אמנם מספרם לא היה רב, הצליחו בכל-זאת להעלות את בעית ההצלה על במות הפארלאמנטים, ובפארלאמנטים נתעוררו ויכוחים סוערים, ונוסחו החלטות חגיגיות — וכל זה היה ללא הועיל, משום ששליטי העולם סרבו לקבל כל תכנית להצלת היהודים, דחו את תכניות-המכסימום וגם את תכניות-המינימום. שליטי העולם האחרונים, מנהיגי החזית האנטי-נאצית, התכחשו לגורל היהודים, התכחשו גם לעובדה, שהנאצים התירו את דם היהודים גם משום שעמדו ולחמו בהם יחד עם האומות המאוחדות.

(1) תכנית-ההצלה הגדולה:

שום תכנית של מפעל-הצלה רבת-נופה אי-אפשר היה להגשים אלא על-ידי פנייה גלויה וישירה של מעצמות-הברית לגרמניה. על דבר זה גם עמד בפומבי אחד מאנשי-המצפון הנועזים ביותר שבתקופתנו, הארכיבישוף מקנטרבורי, ד"ר טמפל. בנאומו בבית-הלורדים ביום 23 במרס 1943, אמר: „יש להודיע לממשלת גרמניה באמצעות מדינה נייטרלית, כי הקיסרות

הבריטית, וגם מדינות אחרות של האומות המאוחדות, — במידה שהן תסכמנה לדבר — תקלוטנה יהודים לפי מיכסה חדשית מסויימת. ייתכן, כי הצעה זו תידחה. אז תעמוד אשמתו של היטלר ברורה יותר לעיני העולם כולו. אני סבור, כי ההצעה ראויה לשיקול־דעת מדוקדק, ואין לדחותה בנימוק, שאיננו רוצים בשום שיח ושיג עם הפארבארים האלה”⁷⁰.

גם בתכנית ההצלה, שהובאה ע”י ההסתדרויות המאוחדות של יהדות אמריקה לפני ועידת־ברמודה, באפריל 1943, הובעה הדרישה בדבר הפנייה לממשלה הגרמנית, ובצורה ברורה עוד יותר וקונקרטית יותר: „האומות המאוחדות צריכות לפנות לממשלה הגרמנית ולממשלות הנתונות לפיקוחה עלידי הוואיטקאן או עלידי מדינות נייטראליות, כגון שווייץ, ספרד, שוודיה, תורכיה או ארגנטינה, ולבקש את הסכמתן ליציאת קרבנותיהם היהודים ולהגירתם אל נמלי־מקלט, שיומצאו להם”⁷¹. פנייה כזאת לגרמניה לא היה בה כלל וכלל משום מעשה היוצא מגדר הנהוג המלחמתי. הרי האומות המאוחדות, לא הפסיקו את היחסים החוקיים עם גרמניה, ולא פעם ניהלו משא־ומתן עמה על יסוד הסכם־האג משנת 1907, הקובע גדרים הומאניים מסויימים בהנהלת מלחמה. והרי עם כל גילויי־האכזריות הזדוניים שציינו את המלחמה הטוטאלית הוסיף עוד להתקיים אותו מוסד עליון להומאניות המכונה „הצלב־האדום הבינ־לאומי”, ונציגי גרמניה הנאצית הוסיפו להשתתף בו ולשבת יחד עם נציגיהם של כל עמי התרבות.

אמנם, הפנייה אל גרמניה הנאצית, בשם ההומאניות בלבד ודאי לא היתה עשויה להועיל ולא כלום. גרמניה זו אשר בהתנהגותה האכזרית והצינית בכל אזורי השתלטותה באירופה הכבושה הפירה ורמסה ברגליה ממש את כל ההסכמים הבינ־לאומיים, לא היתה עלולה להתרשם ביותר מבקשות ופניות בשם ההומאניות. אך בנות־הברית הרי לא היו נטולי־אונים. יכול יכלו לחזק את דרישתם באיום של מעשי־תגמול יעילים. והיה להם בסיס חוקי מוחלט למעשים כאלה, וגם — אפשרות לבצע אותם. בסיס חוקי — כי גרמניה הנאצית הכריזה על היהודים שהם צד לוחם, חלק מהחזית האנטי־גרמנית הכללית. כל האמצעים שנקטה נגד היהודים היו

⁷⁰ ראה מסמכים, פרק V, מ”ה.

⁷¹ ראה מסמכים, פרק V, מ”ו.

לפי דבריה אמצעי זהירות והתגוננות נגד יריב, אשר סוכניו מתגוררים בתוך שטחי שלטונה ומסכנים את בטחונה הפנימי. לא אחת היו נציגיה הרשמיים של הממשלה הנאצית משתמשים בנימוק זה כדי לשטות ביהודים וכדי להצדיק את מעשי האכזריות שעשתה בהם. גבלס, מיניסטר־התעמולה, הכריז ברור מעל עמודי העתון הרשמי הגרמני „דאס רייך“, כי „בתוקף מוצאם וגזעם משתייכים כל היהודים לקשר הבין־לאומי נגד גרמניה הנא־צית“, כי „היהודים עומדים תחת חסותן של האומות האויבות לנו“, וכי „היהודים הם שליחיו של האויב בתוכנו“, ועל כן דרוש „טיפול חמור ללא רחמים“ ביהודים וגם אמר, כי „מתקיימת והולכת נבואתו של הפיהרר“, כי יהדות אירופה תישמד במלחמה זו⁷².

האוכלוסיה היהודית, שנתפסה בידי האויב הנאצי היתה זכאית איפוא לקבל את המעמד המשפטי של שבויי המלחמה. ברוח זו גם נוסחה הדרישה בתזכיר היהודי המאוחד לוועידת ברמודה: „היהודים באירופה הם למעשה (די־פאקטו) שבויי־מלחמה. הם סגורים בגיטאות ובמחנות־עבודה שונים, וכל המנסה לצאת — מתחייב בנפשו. בשטחים הסגורים האלה היהודים הם שבויי מלחמה בכל המובנים. מן הדין הוא, איפוא, כי הצלב־האדום יהיה מטפל בהם כמו בשאר שבויי־המלחמה“.

אילו הכירה בזאת הברית האנטי־גרמנית, אילו הכריזה כי היהודים הנתונים במצור הגרמני הם שבויי־מלחמה שלה, לא היתה חסרה אמצעים להכריח את גרמניה הנאצית כי תתחשב בדבר. אמצעי לחץ יעיל ביותר, יכלו לשמש אותם המוני האזרחים הגרמנים, הנאצים הנאמנים, אשר באזורי השלטון של מעצמות־הברית. הלוא הגרמנים הללו הציגו את עצמם בגלוי כנאצים מושבעים וממושמצים והיו סוכניו הנאמנים של המשטר הנאצי בעולם כולו. הארגון העולמי של הגרמנים מחוץ לארצם, „אויסלאנדס־דויטשה“ וביחוד ה„דויטש־בונד“ (איגוד הגרמנים) בארצות־הברית של אמריקה, היו קשורים במישרים במפלגה הנאצית במסגרת ה„פולקס־בונד פיר דאס דויטשטום אים אויסלאנד“ (ליגה לאומית של הגרמנים מחוץ לארצם). ומאחר שגרמניה הנאצית תפסה והחזיקה כשבויי־מלחמה לא רק את החיילים שהיו נלחמים בה בחזיתות, אלא גם חלק מסויים מבין האוכ־

לוסיה האזרחית, קרי: יהודים, הרי היה מן הדין, כי החזית האנטי־גרמנית תמדוד לה כמידתה, כי תכריז, שהגרמנים הנאצים שבתחומיה הם שבויי מלחמה, ותנהג בהם כדרך שהמשטר הנאצי נהג ביהודים.

ואמנם כך דרשה גם יהדות פולין בקריאת־האזעקה שפרצה מלבה שעה שעמדה על פי תהום האבדון: „את האזרחים הגרמניים במדינות הברית, שהוכחה עמדתם ההיטלרית, יש לראות כשותפים באחריות למעשי רצח אלה ביהודים”^{R72}.

אמצעי־תגמול כזה היה ודאי משפיע, כי גרמניה הנאצית דאגה תמיד לגורל הגולה הגרמנית, ולפי דבריה היה „מספרם הכללי של גרמנים מחוץ לגבולות גרמניה למעלה מכדי מחצית תושבי הרייך”⁷³.

זה היה המצב האובייקטיבי. אבל שליטי מעצמות הדימוקראטיה סירבו לקבל כל הצעה בדבר פניה ישירה לגרמניה, ושללו בזאת כל אפשרות של מפעל־הצלה בקנה־מידה גדול. באותה ישיבת בית־הלורדים דחה דובר הממשלה הבריטית, לורד קרנפורן, את הצעתו של הארכיבישוף מקונטרבורי דחיה נלעגת: „סבורני, — אמר הלורד קרנפורן, — כי הצעתו של הארכי־בישוף בדבר פנייה להיטלר, שיוציא כך וכך יהודים לחודש לא היתה אלא פליטת־פה בלבד. דומני, כי גם הארכיבישוף עצמו אינו תולה תקוות רבות בהצעה זו, ולא התכוון בה אלא להבהיר לעינינו ולעיני העולם, שאמנם נכונים אנו לעשות כל מה שביכלתנו לעשות. אבל אם — בניגוד לחישובינו — יסכים היטלר לדבר, ואנו לא נוכל למלא את ההסכם, הרי תוטל על ממשלת ה. מ. ובצדק — אשמה חמורה של הפרת אמון, וראש המא־שימים יהיה אז — ושוב בצדק — הארכיבישוף הנכבד עצמו...”^{R73}.

זו היתה ההודאה גלוית־הלב של נציג אחת ממעצמות־הברית. ההצעה על פנייה לגרמניה עוררה חשש, שמא באמת יסכימו שליטי הנאציות לשחרר יהודים מספר מהטבח, ואז הרי יהיה צורך לדאוג לניצולים אלה. רק מפני חשש זה נדחתה ההצעה, והיהודים, שבויי־המלחמה להלכה וקרבות־המלחמה למעשה, הופקרו לנאצים.

^{R72} די יידישע טראגעדיע אין איירופע; גיו־יורל, 1943, עמ' 29.

⁷³ עמ' 9, Loesner Knost, Die Nuerenberger Gesetze.

^{R73} לפי הפרוטוקול הרשמי של בית־הלורדים מיום 23 במרס 1943, כרך 162.

(2) תכנית ההצלה הקטנה:

התכנית הגדולה להצלה, שתנאי ראשון לקבלתה היה, כי האנושות הלוחמת בנאציות תראה את אסון היהודים כאסונה היא, כאסון אנושי כללי, נדחתה איפוא מעיקרה. בלית־ברירה נאחזו עתה בתכנית־ההצלה קטנה: כי היהודים הנאבקים עם מר גורלם, ינסו בכוחם הם להימלט דרך כל חור וסדק שבחומה הבצורה, המקיפה את גיא־ההריגה הענקי, את אזורי אירופה המשועבדת לנאציות. למרות הסיכון שבדבר, למרות הקשיים העצומים לעבור את פחיה־המוות, שהוטמנו ליהודים על כל צעד ושעל על־ידי משטרי המרצחים הגרמני ועל־ידי עוזריו הנאמנים מבני העמים שנשתעבדו לו, היו בכל־זאת סיכויים, כי גבורת־היאוש האחרונה תעמוד להם לאנשים „שאינ להם מה לאבד“, ותביאם אל מעבר לגבול־המוות. ואולם הצלחתו של מאמץ נואש כזה, היתה תלויה במידת הנכונות לקבל את הנמלטים שם, מעבר לגבול. היה הכרחי, כי היהודים משיקפצו מעל לתהומות האבדון ימצאו זרועות פתוחות לקליטתם, אך למעשה היתה צפויה ליהודים במעברות שבין ארצות־ההרג לארצות־הפדות, האכזבה המדכאה ביותר, המהלומה האחרונה. אלפים ורבבות, ואולי מאות אלפים (את מספרם המדויק לא נדע לעולם), הצליחו להגיע במשך תקופת־ההשמדה הארוכה, לקווי־הגבול השורנים, וכפשע בינם לבין הצלתם, אך רובם המכריע נהדף והוחזר אל פי התהום הפעור.

גם המדינות הנייטראליות המעטות שגבלו באזורי ההשמדה, — מדינות שווייצריה, שבדיה ותורכיה, לא היו ליהודים הנמלטים מקומות מקלט ותחנות־הצלה. על תורכיה אין צורך להרחיב בהוכחות. תורכיה זו שישבה על גבולו של הכלא הנאצי, על גבול יבשת־אירופה, ושהיא גשר ימי וגם גשר יבשתי, בין אירופה ובין ארץ־ישראל, בית־המקלט אשר קסם לכל היהודים האומללים, לא גילתה שום נכונות לעזור ליהודים הנמלטים. התקלה היחידה שבאה מצדה היתה נתינת ויזות־מעבר לאותם היהודים, שכבר היה בידם רשיון כניסה ליגאלית לארץ־ישראל. וגם זאת — במספר זעום לחודש. אילו היו מעצמות־הברית משדלות את תורכיה ודורשות ממנה יחס אחר לפליטים, היתה אולי משנה את עמדתה. ואולם שידולים כאלה ודרישות כאלה לא באו. בכינוס הציוני העולמי בלונדון נמסר, כי הסכמת הממשלה

הבריטית לבקש מאת ממשלת תורכיה מתן רשות לאניות-פליטים לעגן בחופיה לא באה אלא — בחודש מרס שנת 1944.⁷⁴

אפילו שווייצריה, המדינה בעלת המסורת ההומאנית, לא עמדה במבחן בתקופת פורענות זו לישראל. אמנם לפי הסטאטיסטיקה עשתה לטובת הנמר לטים יותר ממדינות אחרות. מספר הפליטים היהודים שמצאו בה מקלט במשך תקופת המשטר הנאצי הגיע עם סיום המלחמה עד 22 אלף.⁷⁵ ואולם סטאטיסטיקה זו אינה מספרת, כמה אלפים יהודים, אשר העפילו והגיעו לגבולה של אדמת שווייצריה, נהדפו על-ידי משמרות-הגבול החזקות, והוחזרו אל תהום האבדון. משמרות-הגבול של המדינה ההומאניטארית השווייצרית, שמילאו בהקפדה יתירה אחרי הוראות ממשלתן, מסרו את היהודים הנמלטים בידי מרצחיהם.

גם שבדיה, המדינה היחידה, שהתאזרה למעשה-הצלה גרועה, שבמח-צית הראשונה של אוקטובר 1943 — עת הגיסטאפו ניהל מעשה ציד ביהודי דאניה — נחלצה והוציאה מצפרני הטורף עד 4 אלפים יהודים. כמה הזדמנויות אחרות להצלה החמיצה! אילו היתה שבדיה דואגת יותר לגורל קרבנותיו של היטלר, יכול יכלה להציל יהודים רבים מהגיטאות וממחנות-העבודה שבאיזור הארצות הבאלטיות, בהן ריכוז שלטון הכיבוש הנאצי את שרידי היהודים והחזיק אותם עד השעה האחרונה ממש לפני תבוסתו, עד ראשית שנת 1945.

עם בחינת יחסן של המדינות הנייטראליות לקרבנות הנאציות אין לשכוח, כי גם קביעת יחס זה היתה תלויה במידה מרובה במעצמות-הבל האדירות. שווייצריה ושבדיה הסבירו לא פעם את מדיניותן במיעוט היכולת לקלוט פליטים. כדי להרחיב במידה ניכרת את כושר קיבולן של המדינות הנייטראליות ולעשותן לתחנות-הצלה להמוני פליטים, היה צורך איפוא להבטיח להן שני דברים: (א) כי הוצאות העזרה לפליטים יסופקו לידן; (ב) כי שיכון הפליטים בתוכן יהיה עראי. דרישות אלו היו אולי מוצדקות.

⁷⁴ ביולטין של „פאלקור“ מיום 8 באוגוסט 1945.

⁷⁵ דו"ח של מחלקת-העליה של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, 6 באוקטובר

ואולם למלא אותן יכול יכלו רק מעצמות־הברית, והללו הקשיחו לבן גם כאן. ההצעה הראשונה, כי האומות המאוחדות תערובנה, שהזנת הפליטים לא תפול למעמסה על המדינות הנייטראליות, נוסחה בתזכיר הארגונים היהודים לעידת־ברמודה, ותזכיר זה, שעובד מתוך קפדנות מרובה לפרטי־פרטים ומתוך אחריות השעה, נדחה על־ידי מארגני ועידת ברמודה, וגם לא הועלה לדיון. ההצעה השניה, כי שיכון הפליטים במדינות הנייטראליות יהיה עראי, לתקופת המלחמה, הושמעה מעל במת בית־הלורדים, מפיו של הארכיבישוף מקונסרבטורי, ביום 23 במרס 1943, אך בו במקום נדחתה על־ידי דובר הממשלה הבריטית, הלורד קראנפורן; הלה אמר: „אם נדרוש מהמדינות הנייטראליות לקלוט פליטים במספרים גדולים, קרוב לודאי, כי ידרשו מאתנו הבטחה, שהפליטים יועברו מהן לארץ־מקלט אחרת, ולנו אין כעת ארץ, שנוכל להציעה כמקלט סופי ומוחלט למספר ניכר של פליטים”⁷⁶.

הדובר המוסמך של הממשלה הבריטית עירבב כאן שני מושגים שונים בהחלט זה מזה: את המושג — „ארץ־מקלט להעברת הפליטים”, ואת המושג — „מקלט סופי ומוחלט”. ברגע מכריע זה היה הצורך הדחוף — לחלץ את הנידונים למוות מידי מרצחיהם. למפעל של עזרה מהירה כזו, היה דרוש למצוא מקומות מספר לשם סידור עראי של הניצולים. ברור כי אילו היה זרם היהודים הנמלטים מאזורי הטבח מתמיד, לא יכלו הארצות הנייטראליות לשמש להם אלא תחנות־מעבר, מהן היו מעבירים אותם ללא סיכון מיוחד אל אזורים מרוחקים יותר ומשכנים אותם בתנאים נאותים יותר לכל תקופת המלחמה. ואילו פתרון הבעיה של המקלט הסופי לניצולים אפשר היה לדחות לשעה נוחה יותר, לימים שלאחר סיום המלחמה. בתזכיר היהודי המאוחד לעידת ברמודה הוצבה גם שאלה זו בבהירות: „האומות המאוחדות צריכות לנקוט בלי השהיות פעולות לשם הקצאת מקלטים והתקנתם במדינות הברית ובמדינות נייטראליות, שיוכלו לקלוט מספר ניכר של קר־בנות היטלר וישמשו חופי־מקלט ליהודים, אשר שחרורם מפלאם יסודר מן החוץ או ייעשה במאמציהם הם”. בתזכיר זה גם נימנו כל הארצות, שבהן ניתן לסדר מחנות־קליטה זמניים כאלה: „בשטחים הבריטיים שבאפריקה ובאיים הקאריביים, במדינות אמריקה הדרומית, בארגנטינה, בברזיל, ⁷⁶ הפרוטוקול הרשמי של בית־הלורדים, כרך 162, מספר 41, עמ' 819 וכו'.

בבוליביה, במפסיקו, ברפובליקה הדומיניקאנית, אקוואדור וכו". וגם ההצעות האלה נידחו. המעצמות האדירות, אשר בידיהן היה השלטון המלא גם על דרכי ההעברה וגם על אמצעי־התחבורה, התיחסו בשלילה מוחלטת לכל התכניות האלה.

בשלב הראשון של המאבק להצלת היהודים, בשנת 1943, עת המערכה בימים עוד התנהלה במלוא עוזה, עוד היה להן לבנות־הברית נימוק לסירובן לסידור מחנות־קליטה: מחסור אניות להעברת הניצולים. לכל צרכי המלחמה הגדולה ואף לצרכי האספקה של האוכלוסיה האזרחית היו אניות לרוב, ולצורך הצלת אנשים, נשים וילדים ממיתה בידי מענים אכזריים לא נמצאה גם אניה אחת! ואולם בשלב השני של מאבק־ההצלה, בשנת 1944, בהגיע תור ההשמדה של 800 אלף יהודי הונגריה, הרי היו כמה אפשרויות של הצלה וגם הנימוק של מחסור באניות כבר בטל. כמה מדרכי־התחבורה הימית באיזור היס־התיכון כבר היו מחוץ לאיזור הסכנה, והנצחונות הצבאיים המזהירים של הברית בצפון־אפריקה פתחו מקומות־קליטה ליהודים הניצורים לים משטח הבאלקאנים, שהגישא אליו היתה קלה ונוחה באופן יחסי. ואף על־פי־כן לא נעשה כל ניסיון שהוא לסדר מחנה ניצולים. עובדה זו מוכיחה בעליל, כי לא מסיבת העדר מקומות־קליטה נאותים ולא מסיבת העדר אמצעי־תחבורה נכשלו התכניות המצומצמות להצלה, אלא — מהעדר רצון ונכונות להצלה.

(3) תכנית־ההצלה המינימלית:

גם לאחר שמאת מיליוני היהודים הנאבקים עם מר גורלם נשלל כל סיכוי להתחמק מתוך גיא־ההריגה, והם נעזבו לגפשם, מתרוצצים באזלת־אונים ובאפס־תקוה בתוך כלא־המוות הענקי, נשארו עוד כמה אמצעים ותחבולות להצילם הצלה־פורתא. נשארו כמה דרכים ואופנים להכביד, לפחות, על משטר־המרצחים הנאצי את מלאכת־ההשמדה שלו, לעצור את פעולות הביצוע שהתנהלו על־ידו בשקט ובבטחה, "בהתאם לתכנית" ולפי „לוח־הזמן" המדויק. נשארו עוד כמה אמצעים לעודד ולעורר את המוני היהודים המיואשים, כי לא יכנעו לגור־דינם. ואפשרויות אלה לא היו קשר רות כלל במאמצים מיוחדים, לביצוען לא נדרש סיכון רב, מכל־שכן שלא

היו עלולות להחליש במאומה את מאמץ המלחמה הכללי. נביא בזה לדוגמה כמה הצעות שהוצעו:

הצעה א. — להרוס את מכונת ההשמדה:

מכונת ההשמדה המשוכללים שהוקמו על אדמת פולין התקיימו שנים על שנים. מקום הימצאם המדויק לא היה בגדר תעלומה. עוד בשנת 1942 קיבלה הממשלה הפולנית בלונדון דו"ח מפורט על כל הסידורים במחנה המוות המיוחד ליהודים בטרבלינקה ליד וורשה. בימים שמחנה המוות הזה פעל במלוא הקצב, פירסמה הנציגות של יהדות פולין בתל-אביב תיאור מפורט שלו בצירוף תכנית מדויקת של כל בניניו ואגפיו.⁷⁷ מחנה המוות זה נשרף ונהרס לבסוף על-ידי קבוצת נידונים יהודים, שהתקוממו לתליינים⁷⁸ והתנקמו בהם. ואולם עד חורבנו פעל ללא שום הפרעה. על קיומו של מכון הרצח הגדול ביותר, באושוויץ-אשוויץ, אשר משרפותיו פעלו ללא הפסק שלוש שנים, מראשית 1942 ועד שנת 1945, ידע העולם כולו. ולא פעם חזרה ונתעוררה ההצעה כי המפקדה הצבאית של בנות-הברית תהרוס אותו בהתקפה ישירה מהאוויר, כדרך שהרסה כמה מטרות צבאיות חשובות של האויב.

היתה עוד אפשרות אחרת — לחבל את מכונת ההשמדה בעזרת חיילי המחתרת האנטי-נאצית. בתוך החלטות ההפגנה היהודית הגדולה בניו-יורק, ביום 31 ביולי, 1944, היתה גם הדרישה כי „השלטונות הצבאיים יעשו הכל, כדי להרוס בעזרתם של כוחות המחתרת הלוחמת את מקומות ההשמדה של הנאצים על כל סידוריהם ומכשיריהם”⁷⁹. ואם אמנם הריסת מחנה המוות אחד או משרפה אחת לא היתה מצילה את הנידונים, הרי היתה מפריעה בכל זאת את משטר המרצחים ממעשיו. מלבד זאת, הרי אפשר היה להפציץ ולהרוס את מסילות הברזל, אשר בהן הועברו משלוחי היהודים ברכבות המוות מארצות מגוריהם ישר לתנורי הקרמטוריונים. במשך חדשי הקיץ של שנת 1944 הועברו למעלה מחצי מיליון יהודים מהונגריה, וסוכנות הטלגראף הפולנית „פאט” הודיעה על כמה רכבות מוות העושות יום-יום

⁷⁷ „חורבן יהדות וורשה”, תל-אביב 1943.

⁷⁸ ווירניק: „שנה בטרבלינקה”.

⁷⁹ „פאקטן און מיינונגען”, ניו-יורק, אויגוסט 1944.

את דרכן מהונגריה דרך קראקא⁸⁰, היינו דרך אוסטריה וצ'כיה. ואולם המפקדה הצבאית של בנות-הברית לא חלה ולא זעה.

הצעה ב. — לעורר את האוכלוסיה הלא-יהודית להצלת יהודים בודדים:

גם אחרי חיסול כל הקיבוצים היהודים באזורי ההשתלטות הנאצית היה ביד האוכלוסיה הלא-יהודית בכל מקום ומקום להציל יהודים שנמלטו מהגיטאות על-ידי הסתרם מעיני פלוגות-הצייד המיוחדות של הגיסטאפו. יהודי שחי בגיטו ווארשה, מתחפש כארי-נוצרי, ובדרך זו גם עלה בידו להימלט באוגוסט שנת 1943, מעבר לגבול, העיד: „רשמית כמעט אין עוד יהודים בפולין. מספר היהודים המסתתרים והמתחפשים ניכר למדי, אולם מספר זה פוחת והולך. בווארשה בלבד היו מגלים בכל יום 20—30 מסתתרים. — הגרמנים רודפים אחרי היהודים ללא הפוגות. משמרות סובבים ברחובות, עוברים-ושבים נוצרים נעצרים ומצטווים להרים את ידיהם. שוטרי-חרש משוטטים, מחפשים בבתי וברחובות, בבתי קפה ובבתי-קולנוע וכדומה. כל יום שעבר עלי שם היה מתיש את כוחותי”⁸¹.

משטר-המרצחים הנאצי השתדל למשוך את האוכלוסיה הלא-יהודית להשתתפות פעילה בהשמדת היהודים על-ידי הסתה אנטישמית פרועה ובעיקר על-ידי הענקת חלק מהרכוש הנשדד של היהודים הנרצחים לכל העוזרים בגילוי יהודים מסתתרים וכדומה. והדבר עלה בידו. כמה חוגים לא-יהודים נתנו ידם למעשי-הרצח. וכאן היה לבנות-הברית כר נרחב לפעולה-שכנגד. בשלב אחרון זה של המלחמה הנאצית בשרידי היהודים, במחצית השניה של 1943 ובשנת 1944, לא היה קשה להשפיע על ההמונים בארצות המשועבדות לנאצים. כי אז כבר החלה לדעוך האגדה על הנאצים הבלתי-ימנצחים. עמי אירופה ראו בעליל כי יום תבוסתה של הנאציות מתקרב והולך. והנה עוד בחודש יוני 1944, הודיע ראש ממשלת פולין בלונדון, מיקוליץ-צ'יק, בעת ביקורו בניו-יורק, כי לפי הנתונים שבידו נשארו בפולין בחיים עד 800 אלף יהודים⁸². ואפילו היתה בהצהרה זו משום הגזמה,

⁸⁰ ביולטין של „פאט“, 7 ביולי 1944.

⁸¹ ביולטין של ועדה-ההצלה ליד הסוכנות היהודית לארץ-ישראל, 1944.

⁸² ביולטין של סט"א, 15 ביולי 1941.

הרי חיו עוד בכל אופן אותם הימים בפולין הרבה יהודים, שבחלקם נמצאו בחסות האוכלוסיה הפולנית הנוצרית. ומשנשתחררה פולין נתקבצו מכל מקומות-המחבוא בסך-הכל 30—40 אלף יהודים! כל השאר נרצחו איפוא בתקופה האחרונה של המלחמה, והוא הדבר בארצות אחרות שהיו משועבדות לנאציות. הפעולה המכוונת של משטר-הכיבוש הנאצי לשם שיתוף האוכלוסיה המקומית ברציחת היהודים הצליחה במלוא המידה, משום שגם כאן לא באה שום פעולה-שכנגד מצד מעצמות-הברית.

הצעה ג. — שליחת צנחנים יהודים לארצות האויב: המשטר הנאצי עשה את כל אשר בידו כדי לבודד את קיבוצי היהודים שנידונו לחיסול. לא רק בין היהודים שבארץ כבושה אחת לבין אלה שבארץ סמוכה אחרת לא היה שום קשר, אלא גם בין גיטו אחד למשנהו. היהודים היו מצפים לאות מבחוח, למלת עידוד, לסימן השתתפות בגורלם. כאשר התמרדו אחרוני היהודים בגיטו וורשה מתוך מאמץ-גבורה שאין דוגמתו, אותתו מיד, עוד ביום הראשון למרד, אל העולם הגדול. התחנה החשאית של המחתרת הפולנית „שוויט” העבירה את בשורת המרד בו ביום לעולם כולו.⁸² ואחד מעתוני המחתרת הפולנית, שהופיע במקום המאורע, תיאר, כיצד כלו עיניהם של המורדים לעזרה מבחוץ: „אולי יופיע אסכדרון אוי-רונים בריטיים או סובייטיים כדי לרומם את רוחם של לוחמי הגיטו, ואולם לא בא גם אירון אחד”⁸³. והרי הישוב היהודי בארץ-ישראל, היה מתפרץ ממש לצאת בשליחות נעלה כזאת אל איזור הסכנה. הנהלת הסוכנות היהודית לאי ביקשה ממפקדת בנות-הברית להעביר לפולין קבוצת צנחנים מתנדבים יהודים מארץ-ישראל. בדו"ח רשמי שנמסר בכינוס הציוני העולמי בלונדון, באוגוסט 1945, נאמר: „בשנת 1942 הציעה הסוכנות היהודית להוריד בפולין קבוצת צנחנים יהודים כדי לעודד את תנועת ההתנגדות היהודית שהיתה קיימת שם. הצעה זו הוגשה מחדש לאחר שהגיעו לסוכנות היהודית הדיעות על ההתקוממות בגיטו ווארשה, ואולם ההצעה נדחתה שוב בטענה שאיננה מעשית ושהיא עלולה לגרום ליהודים נזק יותר מתועלת. הצעה צנועה יותר שהוצעה בפברואר 1944 ביחס לארצות הבאלקאן נדחתה אף

⁸² ביולטין של „פאט” 22/20 באפריל 1943.

⁸³ Robotnik, Warszawa, 1.5.1943

היא. תכנית דומה ביחס להונגריה אושרה. אבל כשהכנות כבר הגיעו לשלב ההגשמה נתקבל איסור, משום שסברו, כי הנזק המדיני של התכנית עולה על התועלת הצבאית שבה"⁸⁴.

ואולם עם כל ההפרעות, עלה סוף־סוף ביד הסוכנות היהודית „בשיתוף שלטונות צבאיים ידועים“ לשלוח במחצית הראשונה של שנת 1944 קבוצת צנחנים, שלושים בחור ובחורה, לשמונה ארצות אלו: לרומניה, לבולגאריה, ליוון, לסלובקיה, ליוגוסלאביה, לאוסטריה, להונגאריה ולאיטליה. משליחת זו לא חזרו שבעה אנשים, אבל באיזה איחור טראגי באה שליחות זו! היא באה — בשלב הסיום של מלחמת ההשמדה ביהודים!

דוגמה זו של שליחת צנחנים היא רק אחת העדויות על נכונותו של הישוב היהודי להיחלץ לעזרת האחים הנתונים בסכנת הכליה. בכמה וכמה דרכים ניסה הישוב בארץ־ישראל לעזור ליהדות אירופה. פעמים לאין־ספור השמיע זעקת־חרדה באוזני העולם הנאור כולו, קרא לו שיתאזר לפעולת הצלת היהודים נטולי המגן שבארצות השעבוד הנאצי. כמה מאמצים עשה לצאת בעצמו ובכוחו הוא למעשי־הצלה ממשיים. את גופו ונפשו, את כוחו והונו היה הישוב בארץ־ישראל מוכן לתת למען הצלת אחים בכל צורה שהיא. אולם כל נסיונותיו וכל תחבולותיו נכשלו וסוכלו. שכן הישוב בארץ־ישראל היה נתון תחת השלטון המאנדאטורי הבריטי, שגזר, ערב מלחמת־העולם השנייה, את גזירת „הספר־הלבן“.

ט. ארץ־ישראל, מקלט ההצלה, ששעריו ננעלו

בהצהרת בלפור מיום 2 בנובמבר, שנת 1917, שעליה מבוסס המאנדאט הבריטי על ארץ־ישראל, נאמר: „ממשלת ה. מ. מביטה בעין יפה על ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בארץ־ישראל ותעשה במיטב מאמציה כדי להקל הגשמתה של מטרה זו“. לשון ההצהרה ברורה ותכליתתה גלויה: „ייסוד בית לאומי לעם היהודי“, ליהודים הנעים ונדדים, המחסורים בית ומפלט ואמצעי־מגן מדיניים־עצמאיים.

ובטופס מסירת המאנדאט על ארץ־ישראל לבריטניה אשר נערך על פי החלטת מועצת חבר־הלאומים ביום 24 ביולי 1922, נאמר: „הנהלת ארץ־

⁸⁴ ביולטין של „פאלקור“, 5 באוגוסט 1945.

ישראל, בהבטיחה את זכויותיהם ומעמדם של שאר חלקי האוכלוסיה שלא יקופחו, תקל בתנאים נאותים את ההגירה היהודית ותסייע בשותפות עם הסוכנות היהודית, הנזכרת בסעיף 4, להתישבות צפופה של היהודים על אדמות הארץ, לרבות אדמות הממשלה ואדמות שוממות, שאינן דרושות לצרכי ציבור". תפקיד המאנדאט וחובותיו של השלטון המאנדאטורי צוינו איפוא גלוי וברור: „להקל בתנאים נאותים את ההגירה היהודית", לאמור, לפתוח את שערי ארץ־ישראל בשביל המהגרים היהודים ולדאוג לאפשרות עלייתם לארץ־ישראל; לסייע „להתישבות צפופה של היהודים על אדמות הארץ" לאמור, לעשות את הארץ בית־קיבול לזרם ההגירה היהודית, ליצור בה תנאי־קליטה מתאימים.

והנה בא בחיי העם היהודי המפוזר, המשבר הנורא מכל נורא. התיחוללה שואה איומה מכל חזון־אימים שראו יוזמי הצהרת באלפור בנסותם לייצור בעוד מועד את הבית הלאומי היהודי בארץ־ישראל, באה פורענות גדולה מכל פורענות שבפניה נועד בית זה לשמש תריס. הטראגדיה של העם מחוסר־הבית ונטול־המגן הגיעה לשיאה. הצורך במקלט להמוני היהודים לא היה עוד עתה צורך תרבותי־לאומי־מדיני בלבד, אלא צורך הצלה מהשמדה וכליון חרוץ ממש. שאלת „הבית הלאומי היהודי" היתה עתה שאלת חיים ומוות ממש לכל יהודי אירופה, שנדונו לכליה ובשעה זו בסגרו להלכה ולמעשה שערי הבית הלאומי היהודי על־ידי המעצמה המאנדאטורית, שבידיה הופקדו מפתחות שעריה.

1) פרסום הספר הלבן בעקבות שואת ישראל באירופה: המשטר הנאצי נלחם מלחמתו האכזרית ביהודים במשך כל ימי קיומו. ואולם מלחמה זו היתה עשויה שלבים שלבים. היו בה מעברים ועליות מדרגה לדרגה, מרדיפות לדיכוי, מדיכוי להשמדה, מהשמדה מוסווית למעשה רצח גלויים, מרציחות ספוראדיות לתכנית רצח המוני במהירות־הבזק. והנה כשאנו בוחנים את השתלשלות מדיניות־העליה של השלטון המאנדאטורי בארץ־ישראל לאור התפתחותה והחרפתה השיטתית של מלחמה נאצית זו ביהודים, אנו מוצאים, כי בעצם המעבר לתקופת השיא באכזריותה, בעצם הימים שהמשטר הנאצי הכריז בגלוי על מטרתו להשמיד את היהודים השמדה

פיסית מוחלטת, והתכונן להגשים מטרה זו במלוא הקצב והמרץ, — בא גם מעבר אזורי במדיניות השלטון המאנדאטורי בארץ-ישראל.

בתזכיר שהוגש ע"י הסוכנות היהודית לארץ-ישראל למארגני ועידת אַוויאן, ביולי 1938, הודגשה העובדה, כי „ארץ-ישראל תופסת עמדה מיוחדת בין ארצות הכניסה ליהודים, זוהי הארץ היחידה, שהיהודי בא אליה על יסוד אישור בין-לאומי, בזכות ולא בחסד. זוהי הארץ היחידה, שבה אין העולה היהודי מוצא כלכלה מפותחת שעליו להסתגל אליה, אלא הוא יוצר בה בנין כלכלי יהודי חדש, המקיף את כל מקצועות החיים הלאומיים.”

על יסוד זה הביעה הסוכנות היהודית לארץ-ישראל את תקוותה, כי „הועידה תשים לב במיוחד לאפשרויות הגדולות הניתנות על-ידי ארץ-ישראל לפתרון שאלת היהודים”⁸⁵. ואולם ראשי הועידה, וביחוד נציגה הראשי של ממשלת בריטניה, לורד וינטרטון, השתדלו להעלים מעיני הועידה את האפשרויות שארץ-ישראל, ורק ארץ-ישראל, נותנת ליהודים הגולים. בישיבת הנעילה של ועידת אַוויאן ניסה הלורד וינטרטון לנמק את מדיניות ההתחמקות מהפתרון הארצישראלי בדברים אלו: „ודאי שהועידה רוצה לשמוע דבר בענין ארץ-ישראל. בחוגים אחדים טוענים, כי שאלת הפליטים היהודים תיפתר עם פתיחת ארץ-ישראל לפניהם. ואולם זהו דבר בלתי-מיוסד לגמרי. ארץ-ישראל קטנה, והשנית, יש במאנדאט שיקולים מיוחדים ויש בה בארץ-ישראל תנאים מקומיים מיוחדים. ממשלת המאנדאט לא הפסיקה את העליה. מובן, העליה צריכה להימשך. ואולם בשים לב לתנאים השוררים בארץ-ישראל החליטה ממשלת המאנדאט לדון על שינויים חריפים במעמדה, ועתה מעיינים בדבר. — ארץ-ישראל יש לה מעמד מיוחד, ועליה יש לדון לחוד, מחוץ לבעיה הכללית”⁸⁶.

והודעה זו של לורד וינטרטון על „שינויים חריפים במעמדה של ארץ-ישראל” נתקיימה במלואה. ממשלת המאנדאט החליטה עד מהרה על דעת עצמה, ובניגוד לחוקת המאנדאט, להפקיע מהיהודים את זכות העליה לארץ-ישראל.

מיד אחרי ועידת אַוויאן החריפה מאוד בעית הפליטים היהודים. עם

⁸⁵ ראה מסמכים, פרק VII, נ"ד.

⁸⁶ ביולטין של „פאלקור”, 15 ביולי 1938.

נחשול הפוגרומים בגרמניה בחודש נובמבר 1938 גדלה הבריחה המבוהלת של היהודים מתוכה; כשהשתלטו הנאצים על המדינה הצ'כוסלובקית וכווננו, במרס 1939, את הפרוטקטוראט הצ'כי, נעשו כל יהודי צ'כיה מועמדים להגירה דחופה. מלבד זאת זעזע והרעיד אימו הראשון של היטלר מיום 30 בינואר 1939, כי אם תפרוץ מלחמה ישמיד את יהדות אירופה כולה, את כל קיבוצי היהודים בארצות הסמוכות לגרמניה ומיליוני יהודים נשאו נפשם להגירה. מספר הנידחים היהודים, קרבנות המשטר הנאצי, הגיע לחצי מיליון בקירוב. ומספר המועמדים ליציאה ולהגירה עלה פי כמה וכמה על זה. ובאחד הימים האלה, ב־17 במאי שנת 1939 נתפרסם הספר הלבן הבריטי, אשר זמם לחסל גם להלכה וגם למעשה את ערכה של ארץ־ישראל כמקלט להמוני מחוסרי־הבית היהודים. מפני לחץ ההגירה שגבר והלך השאיר עוד הספר הלבן סדק קטן עראי, בצורת 50 אלף רשיונות־עליה לתקופה של חמש שנים. נוסף על זאת ראו עוד מחברי הספר הלבן להפגין את נדיבות־לבם על־ידי הקצבת „תרומה מיוחדת לפתרון בעית הפליטים היהודים” במספר 25 אלף רשיונות־עליה לארץ־ישראל, ואף אלו במנות מחולקות לחמש שנים — „תרומה מיוחדת” של 5 אלפים רשיונות לשנה למאות אלפים ולמיליונים היהודים מחוסרי־גג ומחוסרי תנאי־קיום אֶל־מנטא־ריים בתקופת השתוללותה של האנטישמיות המודרנית והפראית ביותר! ושלושה חדשים אחרי פרסומו של הספר הלבן התחוללה שואת ישראל באירופה. מיליוני יהודים נמצאו נתונים להרוג ולאבד, ואולם מדיניות הספר הלבן לא הוקלה במאומה. אדרבא, היא עוד הלכה והחריפה.

(2) אפשרויות יציאה מאירופה ואיסור־כניסה לארץ־עם פרוץ המלחמה באירופה, בשלהי 1939, הורע מיד מצב היהודים לאין־ערוך. המשטר הנאצי הכריז, כי היהודים הם אויבי־המדינה, והעמיד אותם מחוץ לכל חוק ומשפט. עם כיבוש פולין המערבית והמרכזית בהס־תערות־הבזק הגרמנית של ספטמבר 1939 נפלו 2 מיליונים יהודים ביד הנאצים ומשטר הכיבוש הנאצי עמד בכל עצמת כוחו להילחם בהם מלחמה גלויה. בגרמניה עצמה ובכמה אזורים שבגרמניה רבת־י, באוסטריה, בפרוטקטוראט הצ'כי ובאזוריה המערביים של פולין, התחילו גירושים המוניים של

היהודים בכיוון ל"רורואט היהודי", שלפי תכנית הנאצים בזמן ההוא עמד לקום באיזור לובלין. אז עוד היתה השיטה הנאצית לגרש את היהודים מאזורי שלטונם, לפזר אותם לכל רוח. לפי תכנית זו הותרה ליהודים רשמית היציאה מגרמניה ואף משטח הכיבוש שלה בפולין. אחד מעדיה הראשיים של הקטיגוריה במשפט פושעי המלחמה הנאציים בנירנברג, דיטר וויסליצני, המומחה לעניני היהודים אצל הס. ס., קבע בעדותו מיום ה'3 בינואר 1946, כי יש להבחין בין שלושה שלבים ביחס הנאצים אל היהודים בזמן המלחמה: עד שנת 1940 — הגירה, משנת 1940 ועד 1942 — סגירת היהודים בגיטאות, משנת 1942 ועד 1944 — השמדה"⁸⁷.

ואמנם עובדה היא, כי במשך כל התקופה הראשונה של המלחמה, בשנת 1940, ואף בשנת 1941, התנהלה בגלוי ובדרך חוקית הגירה יהודית שיטתית מגרמניה לארצות-הברית ולמדינות אחרות שמעבר-לים. שלטונות גרמניה לא הפריעו את ארגון היציאה, ולא עוד אלא שהיו גם מסייעים לו. לפי הסטאטיסטיקה הרשמית של ממשלת ארצות-הברית הגיעו לאמריקה בשנת 1940 — 783 אניות מגרמניה ובתוכן 35,500 מהגרים יהודים, ובשנת 1941 — 706 אניות ובתוכן 25 אלף מתגרים. וראוי לקבוע כאן, כי בפרק-הזמן שמאוקטובר 1939 ועד אפריל 1940, לאמור עד כניסת איטליה למלחמה, התירו השלטונות הגרמניים את היציאה גם ליהודים, שרצו לעלות לארץ-ישראל. בפרק-זמן זה, קיבלו כמה אלפים יהודים מאזורי הכיבוש שבפולין רשות-יציאה לאיטליה על פי ויזות-המעבר שהממשלה האיטלקית המציאה לכל מי שהובטח לו סרטיפיקאט לארץ-ישראל. ואולם מספר היוצאים מסוג זה היה מיצער, משום שמצער היה — מספר הסרטיפיקאטים.

הוכחה נוספת לדבר, כי באותו שלב ראשון של המלחמה החזיק המשטר הנאצי גם במדיניות של הגירה תשמש העובדה, שהשלטונות הגרמניים התירו אז במידה מסויימת את היציאה גם למהגרים יהודים בלתי-ליגאליים, לאמור ליהודים שלא היו בידם ויזות-כניסה לשום ארץ. יהודים היו נודדים לגבולות ועל פני ימים בסיכון נפשם. עם כל היות תנאי המלחמה שהשתררו באי-רופה מכבידים על כל תנועה המונית של בורחים ועם כל הסכנות שארבו במיוחד לנודדים בדרכי הימים הזרועים מוקשים, הלך ורב מספר הבורחים

⁸⁷ ביולטין של "רויטר", 3 בינואר 1946.

היהודים מארצות אירופה. הנגישות האכזריות של המשטר הנאצי בגדול הקיבוצים היהודים בפולין, הרעידו את יהודי אירופה כולה, והם עמדו להמלט בעוד להבות התבערה הנאצית לא אחזה גם בהם. היו בורחים מצ'כיה, מסלובקיה, מרומניה, מהונגריה וכו'. ובכל העולם כולו, לא היתה ארץ אשר יושביה היו מוכנים לקלוט את פליטי האומה הנמלטת על נפשה וזולת ארץ־ישראל על הישוב היהודי המאורגן שבתוכה. באין ברירה היו מסתכנים ומתאמצים להגיע אל חופי הארץ בלי רשיונות־עליה מאת הממשלה המאנדאטורית. בשלהי 1940, כאשר משטר הדיכוי הנאצי הוסיף והכביד את עולו על היהודים, והקים על אדמת פולין את הגיטאות ומחנות־הריכוז, גבר זרם ההעפלה לארץ־ישראל. בחודש נובמבר 1940 זכו להגיע לחופה של חיפה אניות אחדות, ובתוכן 3,500 עולים מארצות שונות שבאירופה, ואולם לא לכל פליטי הרדיפות שיחק המזל. כמה מאניות הפליטים, שרובן היו קטנות ורעועות, — ועל־כן הסכימו לסכן את עצמן בנסיעה אי־ליגאלית רבת מכשולים, — נטרפו בדרכן. אחת מאלה היתה האניה „סאלוואדור“. בחודש דצמבר 1940, נתפרסמה ידיעה זו: „204 מתוך 326 מהגרים יהודים ניספו באנית־המשא האורוגוואית, סאלוואדור“ שטבעה בים השיש, — כך מוסרים בחוגים רשמיים כאן. הם נסעו מבלגאריה לא“י. סוכנות סטאפאני מוסרת, כי בין הטובעים היו 66 ילדים. רובם של 122 הניצולים נמצאים במצב מדוכא ומקבלים עזרה רפואית בבית־החולים“⁸⁸.

במשך כל אותה תקופה ארוכה, שהיו בה אפשרויות רבות ליציאה מאזורי המצור והמצוק, אחת היתה דאגתה של הממשלה המאנדאטורית שהופקדה על „הבית הלאומי היהודי“ — למנוע מהיהודים הנמלטים כל אפשרות של כניסה. עם כל הטראגיות שבמצב היהודים בארצות ההשתלטות הנאצית, בוצעה מדיניות הספר־הלבן במלוא חומרתה. יתר מכן: גם הסדק האחרון של מכסת העליה הזעומה בתחומי הספר־הלבן נסתם עתה על־ידי ממשלה זו. במרבית התקופה הזאת של השנתיים הראשונות למלחמה, משנת 1939 ועד סוף 1941, לא הקציבה הממשלה המנדאטורית שום רשיונות־עליה לארץ־ישראל, והארץ היתה מסוגרת לחלוטין מבוא לתוכה פליטי ישראל. ביום 12 ביולי 1939, הודיע מיניסטר־המושבות מאלקולם מקדונאלד בבית־

הנבחרים, כי לרגל העליה הבלתי-ליגאלית לארץ-ישראל נתן „הוראות לנציב העליון היהודי, כי שום מיכסת-עליה לא תנתן לעונה הבאה, לאמור לששת החדשים מה-1 באוקטובר 1939 ועד ה-1 במרס 1940. חידוש מיכסות-העליה אחרי התקופה הזאת יהיה תלוי בתנאי העליה הבלתי-חוקית”⁸⁹. כתוצאה מצעד זה היתה ארץ-ישראל סגורה להלכה בתקופה הראשונה של המלחמה, ונוסף על זאת הוזרזה עוד הממשלה המאנדאטורית וקבעה מיד עם פרוץ המלחמה הגבלה עקרונית, שלפיה נאסרה הכניסה לארץ-ישראל לכל תקופת המלחמה על יהודים יוצאי ארצות האויב. ביום 3 באוקטובר 1939, הודיע מיניסטר-המושבות במכתב מיוחד לנשיא הסוכנות היהודית לא”י, כי יהודי גרמניה, אשר עזבו את ארצם אחרי יום ה-1 בספטמבר 1939, ויהודי פולין שיצאו מהמדינה הכבושה אחרי יום ה-3 באוקטובר 1939, אסורים להיכנס לארץ-ישראל, ואפילו יש בידם רשיונות-עליה. והשלטונות הקונסולאריים הבריטיים הקפידו מאוד לשמור על גזירה מוזרה זו. בו בזמן שהגרמנים רדפו את היהודים בארצם וגירשו כאויבי גרמניה וכסוכני בריטניה ובנות-הברית המסוכנים ביותר, התיחסה הממשלה הבריטית ליהודים אלו עצמם, כמו אל אויבים מסוכנים ואסרה עליהם איסור מוחלט את העליה לארץ-ישראל. ותוצאות הגזירה היו, כי לאחר שהממשלה המאנדאטורית הקציבה בתקופה הבאה מיכסת סרטיפיקאטים למחצית השנה אפריל-ספטמבר 1940, לא היתה אפשרות להשתמש באלו במלוא המידה.

ומדיניות זו של סגירת שערי ארץ-ישראל הלכה ונמשכה. ביום 26 בדצמבר 1940 הופיעה הודעה רשמית קצרה מאת הממשלה הבריטית, בה נאמר בין היתר, כי „מטעמי הקושי שבהעברת הון והשקעתו וכן מחמת בעית חוסר-עבודה בארץ, המעוררת דאגה רצינית, החליטה הממשלה שלא לתת מיכסת רשיונות-עליה לששת החדשים אוקטובר 1940 — מרס 1941”⁹⁰. וביום 19 במאי 1941, שוב הודיעה בקצרה, כי „הגורמים הכלכליים והאחרים שפורטו בהודעת הממשלה מיום 26 בדצמבר 1940, אם אמנם נשתנו עם שינוי המסיבות, עדיין עומדים בכל-זאת בתקפם”⁹¹. והכניסה לעולים

⁸⁹ הודעת הרדיו הבריטי, מיום 12 ביולי 1939.

⁹⁰ העתון הרשמי של הממשלה בארץ-ישראל מיום 27 ברצמבר 1940.

⁹¹ העתון הרשמי של הממשלה בארץ-ישראל מיום 19 במאי 1941.

יהודים לבית הלאומי היהודי בארץ־ישראל הוסיפה להיות בחזקת איסור. והממשלה המאנדאטורית היתה עקיבה במדיניותה. היא חסמה היטב את דרכי הכניסה, ואם בכל אלה עלה ביד שיירה גדולה של עולים־מעפילים להגיע מתוך סיכון נפשותיהם אל חופי הארץ, גזרה לגרשם. בחודש נובמבר 1940 הוגלו מחוץ חיפה אל האי מאוריציס 1500 עולים־מעפילים, והמעט ששלטונות המאנדאט העזו להוציא לפועל את גזירת־הגירוש עוד דנו את היהודים המגורשים האלה כפושעים פליליים, והודיעו, כי אפילו יועמדו לרשותם רשיונות־עליה לא תורשה להם הכניסה לארץ, ויהיו אסורים במחנה־כלא על האי המבודד. עמדה אכזרית זאת של הממשלה המאנדאטורית עוררה הדים גם מעל במת בית־הנבחרים הבריטי. בחודש אוקטובר שנת 1944, לאחר שהאסירים היהודים הוחזקו ארבע שנים רצופות במעצר זה, פנה ציר אחד, האמרסלי, אל מיניסטר־המושובות בשאלה זו: „המיניסטר אמר, כי הפליטים נמצאים במקום בטוח, אך למעשה הרי הם עצורים זה ארבע שנים על לא עוול בכפם”⁸¹ מפני הלחץ של דעת־הציבור נסוגה סוף־סוף הממשלה המאנדאטורית, והתירה, מעשה חסד מיוחד, להחזיר את המגורשים לארץ־ישראל. על התנאים שבהם היו נתונים הפליטים באותו „מקום בטוח” אפשר לעמוד מתוך זה ש־150 איש מתו שם במגפת הטיפוס ובמגפת הקדחת, ולפי עדותם של המשותתרים, נמצאו בכל זמן שהותם על האי מאוריציס בתנאי מאסר, במחנה־ריכוז. במשך שנים לא היו חיי משפחה, הגברים סוגרו לחוד והנשים לחוד, וכל המשטר היה משטר בית־סוהר⁸².

אמנם, לא כל המעפילים שהגיעו לארץ־ישראל בנובמבר 1940, גורשו. לחלק מהם הותר להשאר בארץ, ואולם היתר זה היה תוצאה ממאורע טראגי איום. ביום 25 בנובמבר 1940, הורדו בפקודת שלטונות המאנדאט 1800 מעפילים לאניה „פאטריה”, כדי לגרשם מן הארץ. והנה אירעה התפוצצות באניה. האניה טבעה, ו־224 פליטים ניספו. אחרי מאורע זה באו שתי הודעות מאת הממשלה המאנדאטורית. בהודעה הראשונה, מיום 26 בנובמבר, 1940 נאמר: „הממשלה מודיעה בצער, כי האניה פאטריה נהפכה על צדה אתמול בבוקר בנמל חיפה ושקעה על קרקע הנמל כתוצאה מהתפוצצות,

⁸¹ בולטין של „פלקור”, 18 באוקטובר 1944.

⁸² „הארץ” מיום 30 באוגוסט 1945.

שסיבותיה טרם נודעו. באניה זו היו כ־1800 עולים בלתי־ליגאליים שעמדו להישלח למושבה בריטית⁹³. בהודעה השניה, מיום 4 בדצמבר 1940, נאמר: „מפני טביעת האניה, פאטריה׳ מסיבות שטרם הובררו ושתחקרנה ע״י ועדת־חקירה מיוחדת, החליטה ממשלת ה. מ. בתורת חסד מיוחד ובהתחשב בכל המסיבות וביחוד באימים שעברו על הניצולים, שלא להגשים את ההצעה לשלוח את האנשים הללו למושבה בריטית. הם יורשו, איפוא, להשאר בארץ תוך התאמה לחוק הקיים, ומספרם ינוכה ממכסת־העליה הבאה. לא יחול כל שינוי ביחס לעולים בלתי־חוקיים אחרים וביחס להחלטת השלטונות לשלחם מעבר לים, כאשר תמצאנה האניות לכך”⁹⁴.

היחס לניצולי „פאטריה׳ היה איפוא יחס של „חסד מיוחד׳ ואשר לעולים אחרים, לא הביאה עוד הממשלה המאנדאטורית בחשבון לא „את המסיבות׳ ולא את „האימים שעברו עליהם”. איסור הכניסה לארץ־ישראל על הפליטים והנמלטים היהודים הוסיף לעמוד בתקפו.

(3) ש.מ. שהיה לסמל: „סטרומה”:

בתולדות המאבק הנואש להכנסת היהודים פליטי הרדיפות והאימים אל ארץ־ישראל יהיה השם „סטרומה” חרות כסמל המדיניות האכזרית של הספר־הלבן.

הדבר היה בחורף שנת 1941/42, בתקופת השיא של נצחונות הנאצים בכל חזיתות המלחמה. על קיבוצי היהודים באירופה נחתם גזר־דין של כליה. עם חדירתם של צבאות גרמניה המסתערים לתוך שטחי רוסיה, נערך טבח המוני באוכלוסיה היהודית שבכל ערי אוקראינה, רוסיה הלבנה ורוסיה המרכזית. בפולין מיהרו והקימו השלטונות הנאציים את בתי־המשרפות הענקיים לבני־אדם, ומיד החלו לרוקן את הגיטאות, להעביר את כל האוכלוסיה היהודית ישר למחנות־ההשמדה. וברומניה, שנשתעבדה לנאציות, היו מגרשים מאות־אלפים יהודים אל ארץ־גזירה, אל טראנסדניסטריה. היהודים שנידונו לכליה ולמות־עיניים עמדו באין עוזר ומושיע והיו כנכנעים לגורלם. אך הנה קרה המקרה, וספינה אחת, בודדה ויחידה, שהובילה 769 יהודים נמלטים

⁹³ „דבר” מיום 25 בנובמבר 1940.

⁹⁴ „דבר” מיום 5 בדצמבר 1940.

על נפשם, התחמקה כבדרך נס מאיזור התופת שבאירופה והגיעה לחופה של תורכיה הנייטראלית. שם האניה הזאת „סטרומה“.

השתלשלות הדבר מאלפת עד מאוד מכמה בחינות, ולפיכך ראוי לרשמה בפרוטרוט ובדייקנות גמורה.

ואלה קורות „סטרומה“:

ביום 16 בדצמבר 1941, אחרי נסיעה מסוכנת, במנוע מקולקל למחצה, על פני הים־השחור הסוער, עגנה האניה „סטרומה“ בנמל איסטאמבול. באיסטאמבול הונף דגל צהוב על האניה: שלטונות הנמל הכריזו עליה הסגר.⁹⁵

ביום 19 בינואר 1942, אחרי שהאניה עמדה שם חודש ימים סגורה על נוסעיה, התקיימה שיחה של נציגי הסוכנות היהודית לארץ־ישראל עם המזכיר הראשי של ממשלת ארץ־ישראל. הסוכנות דרשה, כי יינתנו רשיונות עליה לכל נוסעי „סטרומה“, כי רק בדרך זו ניתן להצילם. נציגי השלטון הודו, כי ההחלטה בדבר רשות־כניסה היא בידי ממשלת ארץ־ישראל, והבטיחו לעיין בדבר.⁹⁶

ביום 30 בינואר פנתה הסוכנות היהודית במכתב דחוף לממשלה המאנדאטורית בדבר התרת כניסתם של פליטי „סטרומה“, ואין תשובה.

ביום 10 בפברואר חידשה הסוכנות את הדרישה, והתקיימה שיחה שניה עם המזכיר הראשי של ממשלת ארץ־ישראל. הממשלה הודיעה, כי היא עומדת להחליט על גורל פליטי „סטרומה“ בימים הקרובים.

ביום 13 בפברואר העבירה הסוכנות היהודית לממשלת ארץ־ישראל מכתב מפורט, בו צויין במפורש, כי „האניה אינה צולחת לנסיעה ממושכת בים“, וכי „כל התקוות תלויות עתה בהחלטות הממשלה בענין זה“. בו ביום התיצבה לפני הנציב העליון לא"י משלחת של הרבנים הראשיים בארץ־ישראל, וגוללה את כל פרשת פליטי „סטרומה“.

ביום 15 בפברואר הודיעה הממשלה המאנדאטורית בטלפון את תשובתה לסוכנות היהודית בדבר גורל פליטי „סטרומה“: (א) רק לילדים מבני 11 ועד 16 הנמצאים באניה תורשה הכניסה לארץ־ישראל; (ב) מפני קשיי

⁹⁵ מגילת „סטרומה“, תל־אביב, תש"ב, ע' 58.

⁹⁶ דו"ח של לשכת ההסברה של הסוכנות היהודית לארץ־ישראל.

האספקה אין להרשות פליטים כולם את הכניסה לא"י; ג) ואולם לבחור בחלק מן הפליטים כדי להעלותם לארץ, הוא תפקיד כה אכזרי, שאין הממ"שלה סבורה כי ניתן לעשות זאת.

ביום 18 בפברואר השתדלה שוב הסוכנות היהודית אצל הממשלה המאנדאטורית, והתוצאה היתה, כי הושג הרשיון להעלות גם את הילדים הקטנים, למטה מגיל 11. הסוכנות לא יכלה להסתפק בזה ופנתה שוב אל הממשלה: „אפילו יעלה הדבר להציל בדרך זו את הילדים, גורל השיירה כולה יוסיף לעורר דאגה חמורה. שתי סכנות נשקפות לה: אסונים או הסגרה בידי האויב. כדי למנוע כל אחת משתי שואות אלו, מבקשת הסוכנות היהודית בכל לשון של בקשה, ולו גם מתוך נימוקים אנושיים בלבד, שיעשו מיד צעדים להניע את הצי המלכותי לפגוש את האניה, סטרומה, ולקחתה לרשותו בהקדם האפשרי ביותר”⁹⁷.

ביום 20 בפברואר הגיעו ידיעות מועיקות מקושטא, כי השלטונות התורכיים לוחצים על „סטרומה” לעזוב את הנמל ולהפליג בים. אז באה הסוכנות היהודית בקריאה אחרונה לממשלה המאנדאטורית: הסוכנות סתרה את הטענה כי הוספת 750 פליטים על אוכלוסית הארץ יש בה כדי להחמיר את מצב האספקה. רובם של אלה, צוין במכתב, יבואו לארץ לא כצרכנים בלבד, אלא גם כיצרנים בחקלאות ובתעשייה. אשר לאותם המאתיים שאולי יהיו צרכנים בלבד, הרי הישוב העברי כולו, וכל עיר וכפר בתוכו, יהיו מוכנים לצמצם את מנת מזונותיהם כדי לכלכל את הניצולים. וכך נסתיימה קריאה נואשת זו: „לבסוף, איננו יכולים להעלות על הדעת, כי יהודים שנמלטו על נפשם מהזוועה שהיא מנת חלקה של יהדות רומניה יופקרו להשמדה וימצאו את הדרך היחידה להצלה חסומה בפניהם, וביחוד לאחר ששערי הארץ הזאת נפתחו, בצדק, כדי לתת מחסה למספר רב של פליטים לא-יהודים מארצות-האויב”.

ביום 23 בפברואר החליטו שלטונות תורכיה לגרש את „סטרומה” על 769 נוסעיה, אנשים, נשים וטף. קבוצה גדולה של שוטרים תורכיים הקיפה בסירות קטנות את האניה. ניתקו את העוגן שבו היתה האניה קשורה בחוף, חיברו את האניה אל ספינת-גרר, וזו סחבה אותה עד לתוך הים-השחור

⁹⁷ מגילת „סטרומה”, ע' 78.

הסוער. שם נותקה ספינת־הגרר, ו„סטרומה“ הופקרה לגורלה (לפי עדותו של הניצול היחידי מהאניה, דוד סטולאר, בן עשרים).

ביום 24 בפברואר עסק רב־החובל של „סטרומה“ בתיקון המנוע, כי האניה לא יכלה לזוז ממקומה, והיא עוד בשטח המים הטריטוריאליים של תורכיה. פתאום נשמע קול נפץ חזק, ו„סטרומה“ טבעה תוך דקות אחדות על כל אנשיה (לפי עדותו של הנ”ל).

ביום 25 בפברואר הודיעה סוכנות „רויטר“, כי 750 יהודים רומנים היו באניה הפאנאמית „סטרומה“ שטבעה מחמת התפוצצות צפונה לבוספור, לאחר שהפליגה מאיסטאמבול. בו ביום הופיעה הודעה מאת „הסוכנות האנא־טולית“, סוכנות הידיעות הרשמית של הממשלה התורכית, בה סופר על ההשתדלויות להציל את אנשי „סטרומה“: „מצד אחד נעשו פעמים רבות צעדים באנקרה אצל נציגי מעצמות שאפשר היה לחשוב כי יקבלו את היהודים האלה. נחקר, אם אפשר או מן הנמנע הוא להחזירם לארצם. ומצד שני נמסרו להם הודעות פעמים רבות, שעליהם להמשיך בדרכם או לחזור אל ארצם. מהמעצמות שאליהן פנו היו שלא גילו כל התעניינות בגורל האנשים והיו שהודיעו, כי לא יוכלו לקבלם. ציר רומאניה באנקארה מודיע, כי אלה הם יהודים נתיני רומאניה שעזבו את רומאניה באורח בלתי־חוקי וכי אין להעלות על הפרק את שאלת החזרתם לרומאניה“. „לפיכך, לאחר שלא נותר מוצא אלא להחזיר את הספינה בדרך המים למקום שמשם באה, נמסרה הודעה מוקדמת לנציגי הארצות, שצריכות הן, כפי שמסתבר, לגלות התעניינות בדבר, וביום 23 בפברואר נשלחה הספינה בחזרה ליס־השחור“. ביום 26 בפברואר הופיעה הודעה מאת הסוכנות היהודית, בה נאמר:

„הנהלת הסוכנות היהודית שמעה מתוך זוועה על טביעת האניה, סטרור־מה' בים השחור ובה 750 * גברים, נשים וילדים יהודים מרומאניה. אניה זו היתה עוגנת באיסטמבול מיום 15 בדצמבר. הידיעות שנתקבלו תיארו את תנאי־חיהם של הפליטים, מבחינת התזונה והתנאים הסאניטאריים, כנואשים. הנהלת הסוכנות היהודית בירושלים עשתה את כל המאמצים האפשריים לשכנע את ממשלת ארץ־ישראל שתתן רשות להכניס את קרבנות הרדיפה והדיכוי האלה. הסוכנות הציעה לזקוף את רשיונות־העליה שיינתנו להם על

חשבון מיכסת־העליה, המאפשרת כניסת 3000 יהודים לארץ־ישראל בעונת מחצית השנה הנוכחית". „אילו נהגו ביהודים המתדפקים על שערי ביתם הלאומי כדרך שנוהגים בפליטי מלחמה בלתי־יהודיים, המוצאים להם מחסה בארץ־ישראל, כי אז לא היתה היהדות, הדוויה והשזות־ת־דם בלאו הכי, מת־אבלת על עוד אלף קרבנות של עינויים שמתו מות קדושים".

פסוק־הסיום בהודעת הסוכנות היהודית דורש ביאור נוסף. במשך כל תקופת המלחמה באירופה, משנת 1940 ועד 1945, נתנה הממשלה המאנדאטורית בארץ־ישראל רשות־מקלט לכמה וכמה עשרות אלפים פליטים מארצות שונות ועמים שונים, פולנים, יוונים, יוגוסלאבים, בולגארים, איטלקים ועוד. הממשלה הארצישראלית לא פירסמה סטאטיסטיקה רשמית על מספר פליטי המלחמה האלה, שנתנה להם מקלט בא"י, כי זה היה בגדר ה„סודות הצבאיים". אבל הדבר היה ידוע וברור לכל תושב בארץ ולכל עובר־אורח בה. עם כל צעד ושעל היו נתקלים בזרמי פליטים אלה. עם כניעת צרפת בשנת 1940 עבר משטח סוריה לארץ־ישראל מספר ניכר של פליטי מלחמה פולנים. עם פלישת הגרמנים ליוון, בשנת 1941, הגיעו לארץ־ישראל פליטי מלחמה יוונים. עם יציאתם ההמונית של שבויי המלחמה מהצבא הפולני ברוסיה הסובייטית והעברתם בשנת 1942 לאיזור המזרח התיכון, הוכנסו לארץ־ישראל הרבה אלפים אזרחים פולנים, אנשים, נשים וילדים, וכן בכמה מקרים נוספים. השלטונות המאנדאטוריים של הבית הלאומי היהודי הפגינו תוך מהלך המלחמה פעמים אין־ספור את יחסם האדיב לנידחים. כמה וכמה מפליטי מלחמה אלה נשארו בארץ זמן רב לאחר סיום המלחמה. יוצאים מהכלל היו רק — היהודים. ליהודים, אשר להם היתה ארץ־ישראל המקלט היחיד להצלת נפשם ממות, עמד מחסום בדרך־ההצלה — הספר הלבן הבריטי משנת 1939.

(4) הספר־הלבן — המכשול לכל תכנית־ההצלה:

וכן הוסיף הספר־הלבן לעמוד כמכשול עיקרי לכל תכנית־ההצלה

ממשית של היהודים בכל תקופת טבח־הבזק הנאצי ביהדות אירופה.

בראשית שנת 1943, בימי תיכון תכניות להצלת יהודים, הרבו גם

בריטניה, גם ארצות־הברית בהצהרות ובהבטחות חגיגיות לעשות את כל

אשר בידם למען הצל שרידי היהודים מצפּרני החיה הטורפת הנאצית. ובתוך

כל התכניות, החדשות לבקרים, של מקומות-קליטה ושל מחנות-מעבר לריכוז היהודים הניצולים, הרי היתה זו של ארץ-ישראל אקטואלית ביותר וממשית ביותר. בתכנית היהודים להצלה שהוגשה לוועידת ברמודה הובלטו במיוחד סגולותיה של ארץ-ישראל כמקלט-הצלה. „ארץ-ישראל היא המדינה הקרובה ביותר לאירופה, המסוגלת לשמש מקלט רב לנרדפים. היא הוכיחה את כושר יכולתה לקלוט פליטים במספר ניכר. היא מבטיחה לקרבנותיו של ה„ציר“ הכנסת-אורחים והיא קרובה לזירת הרדיפות במידה העשויה להקל את בעית ההעברה והתחבורה... אפשר לסדר את העברת היהודים דרך הבאלקאן (או מהבאלקאן) לארץ-ישראל ברכבות וגם באניות גייטראליות. למבוגרים יש בארץ-ישראל עבודה למכביר, הקשורה באופן ישיר במאמץ המלחמתי, ולילדים יש דאגה מספקת לקיומם. מספר ניכר של פליטים, הנמצאים עכשיו בספרד ופורטוגאל, אפשר להעביר לארץ-ישראל“. ובתזכיר של הסוכנות היהודית לוועידת-ברמודה הודגש, כי „ארץ-ישראל היא הראשונה במעלה גם כמקלט דחוף לכינוס הפליטים היהודים וגם כמקום שבו ייבלעו הפליטים במסכת הכלכלית של המדינה“.

ודובריה-המצפון שבעולם תמכו בדרישות אלה. בשעת הריכוז בבעיות הצלת היהודים, שהתנהל בבית-הנבחרים הבריטי, הכריזה אלינור ראטבון: „על בריטניה מוטלת אחריות מיוחדת לפליטים היהודים, שארץ-ישראל עשויה להיות להם למקלט. גם עמים אחרים סבלו, אך עדות היהודים, שנגזרה עליהן, כליה, אפשר להציל בעזרת ארץ-ישראל“⁹⁸. וחבר אחר בבית-הנבחרים, רידלי, הטעים, כי „אני נכונה ויכולה לקלוט רבבות קרבנות. בני העם היהודי הפכו את הארץ ממדבר לישוב, והם זכאים לקבל את אחיהם ואחיותיהם“. עם התכנסות הוועידה בברמודה, כאשר כל התכניות השונות של מקומות-מקלט נתקלו בקשיים עצומים והיה ברור, כי כל סירוב לתת רשות-כניסה לפליטים לארץ-ישראל, פירושו — אישור גזירה-מוות על הפליטים הללו, גם אז נאחזה מעצמת המנדאט במדיניות הספר-הלבן ולא ויתרה עליו ויתור כלשהו. בתזכיר הרשמי של הממשלה הבריטית לממשלת ארצות-הברית מיום 20 בינואר 1943, אשר הרים על נס את כל מאמציה של בריטניה לעזרת הפליטים היהודים, העמידה מעצמת המאנדאט פנים של אדיבות יתירה בקבעה, שאם יצליחו בהכנות הדרושות, הרי היא „מקבלת על עצמה

⁹⁸ ביולטין של „פלקור“, 20 במאי 1943.

לקלוט בארץ-ישראל עד 29 אלף ילדים יהודים עם מספר יחסי של מבוגרים עד יום 31 במרס 1944⁹⁹. והנה גם המספר הנקוב בתזכיר זה וגם התאריך המדוייק לא היו מקריים; מספר זה של רשיונות-עליה היה — לפי מסגרת הספר-הלבן, והתאריך הותאם אף הוא לתקופת העליה המוגבלת, תקופת חמש שנים מאז הוצא הספר הלבן. ובמסגרת של גזירות התעודה הזו נכלל כל מה שממשלת המאנדאט היתה מוכנה לעשות למען הציל מיליוני היהודים, שפרפרו בין חיים ומוות.

ואולם גם מיכסת-הצלה זעומה וזעומה זו שהספר-הלבן התיר אותה, לא נוצלה במועדה. הממשלה המאנדאטורית גילתה במעשה חסימת עליית יהודים פליטי חרב לארץ-ישראל כשרון חסכון, אשר בכוחו ניתן לה לעמוד ולהודיע עם סיום-המלחמה במאי שנת 1945, כי עוד נשארו בידה 10 אלפים רשיונות-עליה ויותר מתוך מיכסת הספר-הלבן!

והרי בתקופה האחרונה של המלחמה, בשנות 1944—1945, כאשר איזור ים-התיכון שוחרר כולו מהפולש הנאצי, וזירת הקרבות התרחקה הרבה מגבולות ארץ-ישראל, היו בה בארץ זו תנאים מיוחדים לקליטתם של היהודים שעוד שרדו באירופה. ובשעה שיהדות הונגאריה עמדה להישמד על סף הנצחון של בנות-הברית, בשעה טראגית זו נעשו שוב מאמצים רציניים להציל, לפחות, חלק ממנה על-ידי העלאה לארץ-ישראל. אז, בחודש אוגוסט 1944, הוכנסה לקונגרס האמריקאי הצעה זו: „היות וממשלת הונגריה הביעה את נכונותה לתת אפשרות-יציאה לכל אותם היהודים שיכולים להכנס לארץ-ישראל, והיות ומאזורי הבאלקאן אפשר להגיע לארץ-ישראל בדרך היבשה ואין צורך לכך באניות מרובות או האניות אינן נחוצות כל-עיקר, והיות ו-600 אלף היהודים בארץ-ישראל דורשים לתת להם את האפשרות לעזור לאחייהם המעונים, להמציא להם קורת-גג לראשם ואוכל לרעבונם” — לפיכך יש לארגן מיד שורה של נמלים חפשיים בשטח המאנדאטורי בארץ-ישראל, ולרכו שם את כל היהודים הניצולים¹⁰⁰. ואולם, גורל ההצעה הזאת היה כגורל כל ההצעות הדומות לה. גם הזדמנות אחרונה זו להציל את שרידי היהודים באירופה הוכשלה על-ידי הממשלה המאנדאטורית. גם תחנת-הצלה

⁹⁹ ייווא-בלעטער, ניו-יורק, ינואר-יוני 1944.

¹⁰⁰ „פאקטן און מיינונגען”; ניו-יורק, ספטמבר 1944.

אחת ליהודים פליטי החרב וההשמדה לא נפתחה בארץ-ישראל. והנה סיכום תוצאותיה של מדיניות הספר-הלבן בתקופת ההשמדה ליהדות אירופה. בתקופת המשבר בחיי יהדות גרמניה, בשנות 1933—1939, כאשר ליהודים הנמלטים עוד היו פתוחים הדרכים לכמה ארצות מקלט ומפלט, נעשתה ארץ-ישראל מקלט-הצלה בשביל 60 אלף יהודי גרמניה ואוסטריה, שהיו 20—25 אחוז מכל מספר היהודים שיצאו משטחי „הרייך“. ואילו בתקופת השואה הגדולה של יהדות אירופה, בשנות 1940—1945, כאשר בתוקף תנאי המלחמה נותקו למעשה כל דרכי ההצלה מעבר לים, וארץ-ישראל היתה מקלט-ההצלה הממשי היחיד, קלט הבית הלאומי היהודי בסך-הכל 50 אלף פליטים שנמלטו ונצלו מאזורי השואה באירופה. השוואה סטטיסטית זו ממצה בעצם את כל מלוא טראגיות המצב: 50 אלף יהודים ניצולים עלי-ידי עליה לארץ-ישראל — כנגד 6 מיליון יהודים ויותר שנרצחו באין יד עזרה מושטת להם.